

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება COVID-19 პანდემიის პირობებში

თეიმურაზ შენგელია

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

2020 წლის და საწყისში COVID-19 პანდემიის მასობრივი გავრცელების გამო, სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოები აღმოჩნდნენ ახალი გამოწვევების წინაშე. პანდემიური კრიზისი, მისი ეკონომიკური შედეგები, ბოლომდე როდია შესწავლილი, მისი პირველადი ანალიზი მეტყველებს იმაზე, რომ ის მძიმედ აისახა საზოგადოების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დონეზე. მნიშვნელოვნად დაზარალდა ამ ქვეყნების ეკონომიკაც. ეკონომიკური ვარდნის გარდა, პანდემიამ წარმოქმნა სოციალური პრობლემები, რამაც საზოგადოებაში გამოიწვია სოციალური დაძაბულობა - უმუშევრობის ზრდა, შემოსავლების შემცირება, მსყიდველობითი უნარის დაქვეითება, შემცირდა მოთხოვნა, რაც ნეგატიურად აისახა მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე. პანდემიის ნეგატიური შედეგების შესამცირებლად, ხელისუფლების მიერ შემუშავდა სპეციალური ანტიკრიზისული პროგრამა, რომელიც ორიენტირებულია მოსახლეობისა და ბიზნესის დახმარებაზე. დასავლეთის განვითარებული სახელმწიფოებისაგან განსხვავებით, საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანსაც კი COVID-19 პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლის შეუზღუდელი რესურსები გააჩნიათ. მიუხედავად ამისა, ამ ქვეყნებში ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს სტაბილიზაციის მიზნით გატარებული ღონისძიებების მიმართ არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება არსებობს.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, სამხრეთ კავკასია, ეკონომიკური რეგულირება, მთავრობა, შედეგები, სირთულეები, დაძაბვის გზები.

2021 წლის აპრილის დასაწყისში ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის მიერ გამოაქვეყნებულ ანგარიშში, რომელიც ეხება პანდემიის შედეგად გამოწვეულ ეკონომიკურ კრიზისს, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკური სტაბილურობა შეფასებულია, როგორც „საშუალოზე დაბალი“ [EDRD, 2021]. რაც შეეხება ჯანდაცვის სისტემის მდგომარეობას, რეგიონის სახელმწიფოების საერთო პრობლემა მისი არასაკმარისი დაფინანსებაა, თუმცა პანდემიის შეფასების დროს ეს ფაქტორი გადამწყვეტი არ იყო, რადგან სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში, ევროპის სახელმწიფოებთან შედარებით დაინფიცირებულთა რაოდენობა არც თუ ისე დიდია.

რაც შეეხება შიდა რისკების მდგრადობას, აქ მთავარი პრობლემა უმუშევრობის ზრდაა. საქართველო ამ მხრივ ყველაზე დაუცველ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რადგან მისი ეკონომიკა დამოკიდებულია ტურიზმის სექტორზე, რომელიც პანდემიით მნიშვნელოვნად დაზარალდა. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის მონაცემებით, 2020 წელს საქართველოს ტურისტულმა სექტორმა მთლიანი შიდა პროდუქტის 9.3%-ს შეადგინა. ამ მაჩვენებლის მიხედვით, ქვეყანა მსოფლიოში 26-ე ადგილზეა, ხოლო რეგიონში პირველზე. შედარებისთვის, სომხეთში ტურიზმის სექტორის წილი მშპ-ში 4,4%-ია (მსოფლიოში 67-ე ადგილი), აზერბაიჯანში - 4,2% და (74-ე ადგილი). მსოფლიო ბანკის შეფასებით ტურიზმის წილი საქართველოს მშპ-ში კიდევ უფრო მაღალია - 10%) [შენგელია, 2021]

საქართველოს ტურიზმის სექტორზე ქვეყანის მთლიანი დასაქმების 27% მოდის, 500000 ადამიანი ჩართულია ამ ბიზნესთან დაკავშირებულ საქმიანობებში. ამიტომ, პანდემიის შედეგად ტურიზმის კოლაფსით გამოწვეული ზარალი ყველაზე მნიშვნელოვანია, რაც კიდევ უფრო ამძიმებს სოციალურ სფეროში არსებულ მდგომარეობას, რადგან ტურიზმის დაპაუზების შედეგად უამრავმა ადამიანმა დაკარგა სამსახური და შემოსავალი [შენგელია, 2021].

შიდა რისკების გარდა, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები პანდემიის კონტექსტში გარე გამოწვევების წინაშე დგანან, რომელთა შორის განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ეკონომიკური კრიზისის გავლენა ფასებზე. ამ თვალსაზრისით აზერბაიჯანი ურთულეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ქვეყანას, როგორც ნავთობის ექსპორტიორს, ღნიშნული პრობლემა ადრეც შეექმნა - მსოფლიო სანავთობე ბირჟებზე ფასების ვარდნა არ იყო გამოწვეული COVID-19-ით, მაგრამ ამ ფაქტორით გამოწვეული ეკონომიკური აქტივობის კლებამ მნიშვნელოვნად გააუარესა ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა. მეცნიერთა პროგნოზით, მსოფლიოში ეკონომიკური მდგომარეობის სტაბილიზაციასთან ერთად, ნავთობის ფასები გაიზრდება. თუმცა, აზერბაიჯანი ამჟამად განიცდის სერიოზულ ფინანსურ ზარალს და მისი დამოკიდებულება ნავთობის ფასებზე EBRD-ის ანგარიშში შეფასებულია, როგორც „მაღალი“, განსხვავებით სომხეთისაგან, რომელიც ამავე ანგარიშში შეფასებულია, როგორც „საშუალო“ და საქართველოსაგან, როგორც „დაბალი“. თუმცა, ექსპერტები მიიჩნევენ, რომ საქართველოსა და სომხეთისთვის რისკები ასევე მაღალია. ეს სახელმწიფოები არიან ლითონების ექსპორტიორები და ამ პროდუქციის ფასები, ნავთობის ფასების შემდეგ, ასევე არასტაბილურობით ხასიათდება. ნავთობის ფასები 2021 წელს საშუალოდ 50%-ით დაეცა, მაშინ, როდესაც სპილენძის მხოლოდ - 16%-ით, რაც მნიშვნელოვნად აზარალებს ექსპორტიორ ქვეყნებს [Kocub, 2020].

EBRD-ის ანალიზში „რეგიონული ეკონომიკური პერსპექტივები. COVID-19: შოკიდან აღდგენამდე“ გაანალიზებულია სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ფინანსური დაუცველობა. ამ თვალსაზრისით, მთავარ საანალიზო მაჩვენებლად გამოყენებულია ბიუჯეტის დეფიციტი მშპ-სთან მიმართებით, რაც უფრო მაღალია ის, მით უფრო მეტი რისკებია ფინანსურ სისტემაში. 2020 წელს სომხეთში ბიუჯეტის დეფიციტი ზომიერი იყო (2.5%), საქართველოში დაბალი (1%), აზერბაიჯანს კი ბიუჯეტის პროფიციტი ჰქონდა. აშკარაა, რომ აზერბაიჯანი ყველაზე ხელსაყრელ მდგომარეობაშია. ამასთან, ქვეყნის შემოსავლები დიდად არის დამოკიდებული ნავთობის ფასებზე და ამის გამო, სიტუაცია შეიძლება მკვეთრად შეიცვალოს [Regional Economic Prospects in the EBRD 2021].

კორონავირუსისგან სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისადმი მიყენებული ეკონომიკური ზარალის საკითხზე ექსპერტებს არ გააჩნიათ ერთიანი მოსაზრება. EBRD-ის ანალიზით თუ ვიმსჯელებთ, საქართველო ყველაზე რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მისი ეკონომიკა სუსტად დივერსიფიცირებული და ორიენტირებულია ტურიზმზე. მეორე მხრივ, საქართველო მნიშვნელოვან შემოსავალს ღებულობს ტრანზიტისგან, ხოლო პანდემიური კრიზისი ნაკლებად შეეხო ტრანზიტის მოცულობას. ამიტომ, შემოსავლის ეს წყარო შედარებით სტაბილურია. დინამიური ეკონომიკური ზრდა, რომელიც სომხეთმა აჩვენა ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში 2021 წელს შეფერხდა. ქვეყნის ფინანსური მდგომარეობის გასაძლიერებლად სომხეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა ეროვნული ვალუტის - დრამის ეტაპობრივი გაუფასურება, რაც აისახა მოსახლეობის შემოსავლების დონის შემცირებაზე. ამ შეფასებას ადასტურებს საერთაშორისო სარეიტინგო სააგენტო Fitch-ის მონაცემები, რომლის მიხედვითაც სომხეთის გრძელვადიანი ემიტენტის დეფოლტის რეიტინგის პერსპექტივა „სტაბილურიდან“ „უარყოფითით“ შეიცვალა. სააგენტოს სპეციალისტები თვლიან, რომ „კორონავირუსის შოკი უარყოფითად აისახება სომხეთის ეკონომიკაზე, მისი ნედლეულზე დამოკიდებულების გამო (მასზე მოდის ექსპორტის უმეტესი ნაწილი). სომხეთი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული რუსეთის ეკონომიკაზე, საიდანაც დიდია ფულადი გზავნილების, ვაჭრობისა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა. იზრ-

დება ქვეყნის წმინდა საგარეო ვალი. 2020 წელს კორონავირუსმა 0,5%-მდე შეანელა სომხეთის მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა, რომელიც ნაწილობრივ აღდგა 2021 წელს - 5,5%, საგარეო მოთხოვნის, ინვესტიციების, დასაქმების ზრდისა და კერძო სექტორის გამოცოცხლების გამო“ [Fitch, 2020].

კორონავირუსის მიმართ, აზერბაიჯანის ეკონომიკა ყველაზე მდგრადი აღმოჩნდა. კორონავირუსთან შედარებით, მასზე უფრო დიდ ზეგავლენას ახდენს OPEC-ის ქვეყნების გარიგების შედეგად ნავთობის ფასების მკვეთრი ვარდნა. აზერბაიჯანის ბიუჯეტი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ნავთობის ექსპორტით მიღებულ შემოსავალზე. გარდა ამისა, აზერბაიჯანს გააჩნია მნიშვნელოვანი სავალუტო ოქროს და ნავთობის რეზერვები, ანუ აზერბაიჯანი ითვალისწინებს ეკონომიკური უსაფრთხოების ფაქტორს.

თუმცა, როგორც არ უნდა იყოს COVID-19-ის გავლენის ხარისხი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკაზე, მდგომარეობის გაუმჯობესება ბევრადაა დამოკიდებული ამ ქვეყნების ხელისუფლების უნარზე, ადეკვატურად უპასუხოს პანდემიურ გამოწვევებს. ამაზეა ორიენტირებული საქართველოში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში განხორციელებული სამთავრობო პროგრამები.

ასე მაგალითად, საგანგებო მდგომარეობა, რომელიც სომხეთში კორონავირუსის გავრცელების პრევენციის მიზნით გამოცხადდა 2020 წლის 16 მარტამდე, გულისხმობდა მოქალაქეების თავისუფალი გადაადგილებისა და გარკვეული სახის ეკონომიკური საქმიანობის შეზღუდვას. კორონავირუსის ეკონომიკური შედეგების დასაძლევად ხელისუფლებამ დაამტკიცა 14 პროგრამა. მათგან ექვსი შეეხო ბიზნესის ეკონომიკურ დახმარებას, რვა კი მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის სოციალურ მხარდაჭერას. ახლად წარმოქმნილი პრობლემებისა და ხალხის მოთხოვნიდან გამომდინარე, მთავრობა პერიოდულად ახდენს დახმარების პროგრამების კორექტირებას, აფართოებს ბენეფიციართა სიას და ეკონომიკური საქმიანობის სახეობებს, ასევე არბილებს გარკვეულ პირობებს, რათა მოქალაქეთა მაქსიმალურმა რაოდენობამ შეძლოს ამ პროგრამებით სარგებლობა. მთავრობის მთავარი პროგრამა ბიზნესის დახმარებას ეხებოდა. იგი ასტიმულირებდა უპროცენტო და შეღავათიანი სესხების გაცემას, ასევე ითვალისწინებდა სუბსიდირებას. საწარმოზე სესხის გაცემის შესახებ გადაწყვეტილებას კომპანიის საკრედიტო ისტორიიდან გამომდინარე ღებულობდნენ სომხური ბანკები. ერთი საწარმოს დაფინანსების მაქსიმალური ოდენობა შეადგენდა 500 მილიონ დრამს (1 მილიონ დოლარზე ოდნავ მეტი). სახელმწიფო ასევე იღებდა ბანკების მიერ გაცემული სესხების თანადაფინანსების ვალდებულებას. თუ სესხი აღებულია გადასახადებისა და ხელფასების გადასახდელად, მაშინ სახელმწიფო მხარდაჭერა შეადგენს სესხის 50%, ნედლეულის შესაძენად-40%-ს, აღჭურვილობის-20%-ს, კომუნალური გადასახადებისთვის - 45%. ამრიგად, მხარდაჭერა ძირითადად მიმართულია წარმოების სექტორზე. ვაჭრობის კრედიტებს სახელმწიფო მხოლოდ სურსათის იმპორტზე - 30%-მდე აფინანსებს [Ильинский, 2021]. სამთავრობო პროგრამა ითვალისწინებს სოფლის მეურნეობის სექტორის მხარდაჭერას. სახელმწიფო, ფერმერებს ადრეც აფინანსებდა (მაგალითად, თუ ფერმერმა აიღო სესხი სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის იჯარისთვის, მაშინ 9%-ის ნაცვლად მხოლოდ 2% იხდიდა). პანდემიის პირობებში, ფერმერისთვის (ან სასოფლო-სამეურნეო საწარმოსთვის) სესხების ღირებულება ნულამდეა დაყვანილი. ასეთ დახმარებას ყველაზე კრედიტუნარიანი საწარმოები ღებულობენ. გარდა ამისა, ფერმერების 1 მლნ. დრამამდე (დაახლოებით 2 ათასი დოლარი) მიკროკრედიტების ყველა პროცენტის სუბსიდირება 13%-იანი საპროცენტო განაკვეთითა და 2

წლამდე ვადით ხდება. შემდეგი პროგრამა შეეხო მცირე და საშუალო ბიზნესის, ანუ იმ კომპანიების დახმარებას, რომელთა ბრუნვა 2020 წელს 24-დან 500 მილიონ დრამამდეა. სახელმწიფო მხარდაჭერის ღონისძიებები ვრცელდება მათზე, ვისაც ლიკვიდურობის პრობლემა გააჩნიათ. ეს არის გადამამუშავებელი მრეწველობის, სასტუმროს ბიზნესის, კვების, ტურიზმის, მომსახურების, ტრანსპორტირების, ჯანდაცვისა და სხვა საწარმოები. პროგრამის მონაწილეობის მსურველებს არ უნდა ჰქონდეთ ვადაგადაცილებული საგადასახადო და საკრედიტო ვალდებულებები. ამ შემთხვევაში მათ სესხის საპროცენტო განაკვეთი ექნებათ ნული, მესამე წელს კი 12%. ამ პროგრამით ისარგებლა 460-მა ბიზნესსუბიექტმა, რომლებმაც 5,2 მილიარდი დრამის (10 მილიონ აშშ დოლარზე მეტი) სესხი მიიღეს. სომხეთის მთავრობამ შეიმუშავა მთელი რიგი ღონისძიებები მოსახლეობის სოციალური მხარდაჭერის უზრუნველსაყოფად - ეს არის ერთჯერადი გადაუდებელი დახმარება განკუთვნილი 14 წლამდე ბავშვების მქონე ოჯახებისთვის, სადაც ორივე მშობელმა სამსახური 2020 წლის 13-დან 25 მარტამდე დაკარგა და რომელთა ხელფასი ბოლო სამი თვის განმავლობაში არ აღემატებოდა 500 000 დრამს. თითო მშობელმა 100 000 დრამი (200 დოლარზე ოდნავ მეტი) მიიღო. მათ, ვინც საგანგებო მდგომარეობის გამო დაითხოვეს, დახმარება მიიღეს მინიმალური ხელფასის (68 ათასი დრამის) ოდენობით. ეს არ ეხება საფინანსო და საბანკო სექტორის სფეროებში დასაქმებულებს. სპეციალური დახმარება გაეწიათ კორონავირუსით ყველაზე მეტად დაზარალებული მომსახურების სფეროს საწარმოების თანამშრომლებს, კერძოდ, სასტუმროებს, რესტორნებს, კაფეებს და ა.შ. აქ დახმარება დამოკიდებული იყო ხელფასის მოცულობაზე. სხვა ტიპის დახმარება გათვლილია მათთვის, ვინც არ მუშაობს ან არსად არ არის რეგისტრირებული, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მომსახურების სფეროსთვის. ამ შემთხვევაში მინიმალური სოციალური შეღავათი შეადგენს 26,5 ათასი დრამს. ბიზნესის მხარდაჭერის ღონისძიებების ფარგლებში ბიუჯეტიდან 43,4 მილიარდი დრამი (დაახლოებით 90 მილიონი დოლარი) გამოიყო. სულ 2020-დან 2021 წლამდე ანტიკრიზისული ღონისძიებებით ისარგებლა 10 531 იურიდიულმა პირმა და 639 592 ოჯახმა [Программа содействия, 2021].

საქართველოს, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2020 წლის მარტში ეკონომიკის ვარდნამ 2,7%-ს შეადგენდა, ხოლო იანვარ-თებერვალში 1,5%-ით გაიზარდა. განსაკუთრებით დაზარალდა სასტუმრო და სარესტორნე ბიზნესი, ტრანსპორტი, საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ფინანსები, დაზღვევა, ელექტროენერგიის, გაზისა და წყლის მომარაგების, გადამამუშავებელი მრეწველობისა და უძრავი ქონების ბიზნესი. ამავდროულად, მკვეთრად შემცირდა ქვეყნის საგარეო სავაჭრო ბრუნვა (ექსპორტი 22%, ხოლო იმპორტი 13,4%-ით). ბიზნესაქტივობა მკვეთრად დაეცა - მარტში ახალი კომპანიების რეგისტრაცია 48%-ით შემცირდა. ამასთან, ქართველი ექსპერტების აზრით, აპრილში, როდესაც ფაქტობრივად ეკონომიკური აქტივობის სრული შეჩერება მოხდა, ეს მაჩვენებლები კიდევ უფრო ნეგატიური აღმოჩნდა. ზოგადად, 2020 წელს დაფიქსირდა 4%-იანი ეკონომიკური ვარდნა, ქვეყნის ბიუჯეტმა 1,8 მილიარდი ლარი (560 მილიონი დოლარი) იზარალა, მიმდინარე ხარჯები 300 მილიონი ლარით შემცირდა, უმუშევრობა გაიზარდა 350 ათასი ადამიანამდე. კორონავირუსმა ყველაზე საგრძნობი დარტყმა მიაყენა საქართველოს ყველაზე წარმატებულ და სწრაფად მზარდ ტურიზმის ინდუსტრიას. 2019 წელს ქვეყანაში ტურისტების რაოდენობამ 9,3 მილიონს გადააჭარბა, ხოლო დარგის შემოსავალმა 3,3 მილიარდი დოლარი შეადგინა. სპეციალისტთა პროგნოზით, პანდემიის შედეგად გამოწვეული კოლაფსის შემდეგ, ამ ინდუსტრიის განვითარების პერსპექტივები არც თუ ისე დამაიმედებელია. საუკეთესო შემთხვევაში, ტურისტული ნაკადი 2023 წლისთვის აღდგება, მაგრამ ეს ასევე ბევრ

ფაქტორზეა დამოკიდებული. კერძოდ, კრიზისის შემდეგ ტურისტული სერვისები შესაძლოა გაძვირდეს და ამან შეამციროს ტურისტების ის ნაკადი, რომლებიც ირჩევენ ქვეყანას მისი სიიფისა და შედარებით მაღალი ხარისხის სერვისების გამო [Sputnik Грузия, 2020].

საქართველოს მთავრობის მიერ ტურიზმთან დაკავშირებული კომპანიების ფინანსური დახმარების მიზნით გამოიყო 200 მილიონი ლარის (დაახლოებით 70 მილიონი დოლარი) დახმარება. ტურიზმის დახმარება მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმის ნაწილია, რომელიც მიზნად ისახავს ბიზნესისა და მოსახლეობის ყველაზე დაუცველი ფენების მხარდაჭერას. ანტიკრიზისული გეგმის ჯამური ღირებულება შეადგენდა 3,5 მილიარდ ლარს, საიდანაც 1,3 მილიარდი გამოიყო სოციალური დახმარების მიზნობრივ პროგრამებზე, 2,1 მილიარდი ეკონომიკისა და ბიზნესის მხარდასაჭერად, ხოლო 350 მილიონი მოქალაქეთა ჯანმრთელობის დაცვისთვის [Commerzant.ge, 2020]. გეგმის მიხედვით, უმუშევრად დარჩენილი მოქალაქეებს (დაახლოებით 350 000 ადამიანი) 6 თვის განმავლობაში ყოველთვიურად 200 ლარი (62 დოლარი) გამოეყო, სოციალურად დაუცველებსა და შშმ პირებს - 100 ლარი, ხოლო თვითდასაქმებულებს ერთჯერადად 300 ლარი. პენსიონერებისთვის პენსიის ზრდა გათვალისწინებულია ინფლაციის დონის მიხედვით [შენგელია, 2021].

რაც შეეხება ბიზნესსექტორს, დამსაქმებლები, რომლებიც არ გაათავისუფლებენ მუშაკებს და ინარჩუნებენ სამუშაოს და ხელფასს, სახელმწიფოსგან საგადასახადო შეღავათებს მიიღებენ. ამასთან, მთავრობის გეგმის მიხედვით, ამოქმედა დღგ-ის ავტომატური დაბრუნების მექანიზმი, რომელიც პირველ რიგში ტურისტულ ბიზნესს ეხება. ბიუჯეტიდან გამოიყო დამატებითი თანხები მცირე და საშუალო საწარმოებზე სესხების გასაცემად. თუ მეწარმე პირველ სესხს აიღებს და გახსნის ახალ ბიზნესს, სახელმწიფო აუნაზღაურებს სესხის 90 პროცენტამდე.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები 2020 წელს განთავისუფლდნენ სარწყავი წყლის გადასახადისგან, ასევე ჩამოწერილია ყველა მიმდინარე დავალიანება. გაიზარდა მიკროკრედიტების მაქსიმალური ოდენობა და მთავრობამ დამატებით გამოყო აგროკრედიტები მრავალწლიანი კულტურების მოსაყვანად. ანტიკრიზისული გეგმის ეკონომიკურ ნაწილში ძირითადი აქცენტი ადგილობრივი წარმოების მხარდაჭერაზე კეთდება. ამ მიზნით მთავრობამ არაერთი ცვლილება შეიტანა და მნიშვნელოვნად განაახლა პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“. კერძოდ, პროგრამა ითვალისწინებს სესხების და ლიზინგის პროცენტის სახელმწიფო სუბსიდირებას, [Shengelia., Berishvili., Jganjgava.2021]. ეს პროგრამა ძირითადად განკუთვნილია საშუალო, მცირე და მიკრო ბიზნესისთვის, რისთვისაც შემუშავებულია სპეციალური საკრედიტო და გარანტიის მექანიზმი. ანტიკრიზისული გეგმის ფარგლებში პროგრამის ბიუჯეტი 4-ჯერ გაიზარდა და მისი გამოყენება 5000-მდე მეწარმეს შეეძლება. კორონავირუსის შედეგებთან ბრძოლაში მთავრობას საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარების იმედი აქვს. ეკონომიკური ზრდის მხარდასაჭერად და პანდემიის ზემოქმედებისგან დასაცავად, მსოფლიო ბანკმა საქართველოსთვის გამოყო 45 მილიონი ევროს ოდენობის სესხი. საქართველოს ეკონომიკის მხარდასაჭერად მზადყოფნა სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებმაც გამოთქვეს. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, აზიის განვითარების ბანკი და ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი, სესხების მოცულობასა და პირობებზე საქართველოს ხელისუფლებასთან აწარმოებს მოლაპარაკებებს.

აზერბაიჯანის ეკონომიკაზე 2020 წელს მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა ნავთობის ფასების ვარდნამ და კოროვირუსული პანდემიით გამოწვეულმა შედეგებმა. აზერბაიჯანული ნავთობის ფასი 2,5-ჯერ შემცირდა. 2020 წლის იანვრის დასაწყისში ის 71,2 დოლარი იყო,

ქვეყანაში საკარანტინო რეჟიმის შემოღებისთანავე (20 მარტი) - 26,01 დოლარი, ხოლო 8 აპრილს უკვე 24 დოლარი. ფასების ვარდნამ უკიდურესად უარყოფითი ზეგავლენა მოახდინა ქვეყნის ბიუჯეტზე, რომლის საპროგნოზო მაჩვენებელი შეადგენდა ბარელზე 55 დოლარს. ნავთობზე ფასების დაცემასთან ერთად, აზერბაიჯანის ეკონომიკამ ასევე განიცადა კორონავირუსის პანდემიით გამოწვეული ზარალი. სხვადასხვა ინდუსტრიაში მოქმედი საშუალო, მცირე და მიკრო ბიზნესის დაპაუზების შედეგად, ათასობით ადამიანი უმუშევარი დარჩა. კორონავირუსის გამო, ქვეყნის ეკონომიკა ყოველწლიურად კარგავს 120-150 მილიონ აზარბაიჯანულ მანათს დღეში. თუმცა, აზერბაიჯანს აქვს „ფინანსური რეზერვი“, რომელსაც გარკვეული დროით შეუძლია გამოიწვიოს ქვეყნის ეკონომიკური სტაბილურობა. ცენტრალური ბანკისა და სახელმწიფო ნავთობის ფონდის (სნფ) სავალუტო რეზერვები შეესაბამება ქვეყნის მშპ-ს მოცულობას. ამასთან, ექსპერტები მიიჩნევენ, რომ წელს ისინი მნიშვნელოვნად შემცირდება. სნფ-ის რეზერვებიდან, რომელთა ფორმირება ხდება ნავთობისა და გაზის გაყიდვიდან, ეროვნული ვალუტის მხარდასაჭერად 2021 წელს გაყიდა 2,5 მილიარდი დოლარი (შედარებისთვის, 2020 წელს მხოლოდ 1,5 მილიარდი დოლარი). 2022 წლის ბოლომდე ფონდმა შესაძლოა დამატებით გაყიდოს 4 მილიარდი დოლარი [Багирова, 2021].

სავალუტო ფონდის მონაცემებით, 2020 წელს აზერბაიჯანის ეკონომიკა 2,2%-ით შემცირდა, ხოლო 2021 წლის ზრდა მხოლოდ 0,7 %-ია. რეცესია გლობალურზე ოდნავ დაბალია (3%); ინფლაცია შეადგენს 3,3%, 2021 წელს აზერბაიჯანში უმუშევრობა 5%-ის დონეზე შენარჩუნდა [МБФ, 2021]. თუმცა, ექსპერტთა ნაწილი არ ეთანხმება ამ მაჩვენებელს, მათი აზრით, ქვეყანაში რეალური უმუშევრობა გაცილებით მაღალია. ეკონომიკაზე კორონავირუსის გავლენის შესამცირებლად და მოსახლეობის მხარდასაჭერად აზერბაიჯანის მთავრობის პროგრამა მოიცავს 10 მიმართულებას: ფინანსური მხარდაჭერის ღონისძიებები პანდემიით დაზარალებულ რაიონებში დასაქმებული 304 ათასი მუშაკის ხელფასების გაცემა; 292 000 ინდივიდუალური (მიკრო) მეწარმის ფინანსური მხარდაჭერა; საგადასახადო შეღავათები, პრივილეგიები და შვებულებები მოქმედი ბიზნესსუბიექტებისთვის; ბიზნესსუბიექტებზე სასესხო გარანტიები ახალი საბანკო სესხებისთვის (0,5 მილიარდი მანათი); გარანტიები (1 მილიარდი მანათი); სოციალური პაკეტი მოსახლეობა ფინანსური მდგომარეობის მხარდასაჭერად (დაახლოებით 200 000 უმუშევარს ორი თვის განმავლობაში 190 მანათი, რაც 112 აშშ დოლარს უტოლდება); მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი ჯგუფების, სტუდენტების სწავლის საფასურის ღირებულების მხარდაჭერა; იპოთეკური სესხის გარანტიის ფინანსური მხარდაჭერა; მოსახლეობისათვის ელექტროენერგიის, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის სუბსიდირება. სულ აზერბაიჯანის მთავრობის მიერ ანტიკრიზისული პროგრამის განსახორციელებლად 2,5 მილიარდი მანათი (დაახლოებით 1,5 მილიარდი დოლარი) გამოიყო, რაც მთლიანი შიდა პროდუქტის 3,3%-ს შეადგენს. შედარებისთვის, საქართველოში ანტიკრიზისული პროგრამის ღირებულება არ აღემატება მშპ-ს 2%-ს [Джанишвили, 2021].

დასკვნა

ეკონომიკური თვალსაზრისით სამხრეთ კავკასიის ყველა სახელმწიფო კოროვირუსული პანდემიით გამოწვეული კრიზისის გამო მნიშვნელოვან ზარალს განიცდის. ამ ქვეყნების მთავრობები იღებენ ზომებს მისი შედეგების შესამსუბუქებლად, რაც აისახა იმ პროგრამებში, რომლებიც ორიენტირებულია COVID-19-ით გამოწვეული ეკონომიკური შერბილებაზე, სამხრეთ

კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე. ამ თვალსაზრისით გადადგმული ნაბიჯების მიუხედავად სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკური მდგომარეობა კვლავინდებურად რთულია, ბევრად არის დამოკიდებული იმ ენდოგენურ და ეგზოგენურ ფაქტორებზე, რომლებიც ყალიბდება მთლიანად მსოფლიო ეკონომიკასა და ბიზნესში, ადგილობრივი შესაძლებლობებისა და რესურსების სწორ მართვაზე. არაერთგვაროვანია ქვეყნების მიერ განხორციელებული მიდომები და სტრატეგია. საქართველო COVID-19 პანდემიით გამოწვეული კრიზისის მართვის პროცესში ჩამორჩება სომხეთსა და აზარბეიჯანს, რაც აისახა ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე, მასობრივ უმუშევრობაზე, ადგილობრივი ვალუტის ვარდნაზე, საინვესტიციო აქტივობის შემცირებასა და საგარეო ვალის ზრდაზე. სახელმწიფო პროგრამები შეიძლება ორაზროვნად შეფასდეს და საექსპერტო საზოგადოების მხრიდან მათი კრიტიკა უდაოდ მისაღებია, მაგრამ სახელმწიფო ინსტიტუტების აქტიური მუშაობა წარმოქმნილი პრობლემების გადასაჭრელად, კვლავაც გადამწყვეტ ფაქტორად რჩება.

ლიტერატურა:

1. თ.შენგელია. ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემიით გამოწვეული კრიზისის პირობებში. 2021. თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის კრებულში: „XXI საუკუნის ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები“. თბ.
2. თ.შენგელია. 2021. COVID-19 ზეგავლენა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკოლოგიურ ეკონომიკურ განვითარებაზე. კრებულში: გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში, თსუ.
3. თ.შენგელია. მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემიით გამოწვეული გაურკვევლობის პირობებში. 2021, ქ. გლობალიზაცია და ბიზნესში. თბ.
4. თ.შენგელია. 2020. გლობალური ეკონომიკის რეცესია და საქართველოს პოსტვირუსული განვითარება. ქ. კონომიკა და ბიზნესი, № 2, ტომი 12
5. თ.შენგელია. 2020. კორონავირუსის მსოფლიო გეოგრაფია და საქართველოს ეკონომიკის პერსპექტივები. კრებული „კორონომიკა: ეკონომიკური მეცნიერების და ეკონომიკური პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები“. თბ.
6. საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმა. <https://jam-news.net/>
7. Shengelia T., Berishvili K., Jganjgava K. 2021 ANTI-CRISIS STRATEGY CAUSED BY UNCERTAINTY OF THE SMALL BUSINESSES UNDER THE COVID-19. J. Sciences of Europe № 81 (Vol.2),
8. Shengelia T. 2020. The post-coronavirus economy of the world and Georgia. Economic and Business # 12. TSU.
9. EDRD monitor assesses resilience of emerging economies to Covid-19. – *EBRD.com*, 04.04.2020. URL: <https://www.ebrd.com/news/2020/ebrd-monitor-assesses-resilie>
10. Regional Economic Prospects in the EBRD Regions. April 2020. Covid-19: From shock to recovery. – *EBRD.com*, April 2020. URL: <https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/rep.html>
11. Fitch A, подтвердив рейтинг Армении, ухудшило прогноз. – *ИА «Финмаркет»*, 06.04.2020. URL: <http://www.finmarket.ru/database/news/5208846>
12. Программа содействия 14+. Кому и как помогают власти Армении в условиях COVID-1. 2021. URL: <https://newsarmenia.am/news/koshelek/programmy-sodeystviya-14-komu-i-kak>
13. МБФ: экономика Азербайджана пострадает меньше мировой. – *Sputnik Азербайджан*, 28.04.2021. URL: <https://az.sputniknews.ru/economy/20200428/423765217>
14. Багирова Н, Антидзе М. Коронавирус, низкие цены на нефть наносят ущерб экономики Азербайджана – эксперты. – *MSN.com*, 07.04.2020. URL: <https://www.msn.com/ru-ru/news/other/>
15. МБФ: экономика Азербайджана пострадает меньше мировой. – *Sputnik Азербайджан*, 28.04.2021. URL: <https://az.sputniknews.ru/economy/20200428/423765217>
16. Косев И. Коронавирус и экономика стран Южного Кавказа. Предварительный обзор. – *Кавказский Узел*, 11.04.2020. URL: <https://www.kavkaz-uzel.eu/blogs/83781/posts/42649>
17. Джанишвили Э. Антикризисная программа Азербайджана составляет 2,5 млрд манатов. – *Trend*, 02.04.2020. URL: <https://www.trend.az/azerbaijan/society/3215505.html>

Economic Development of the South Caucasus Countries in the Conditions of the COVID-19 Pandemic

Teimuraz Shengelia

Doctor of Economic Sciences,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Professor

SUMMARY

Consequently, from an economic, the states of the South Caucasus are suffering significant losses due to the crisis caused by the Cov pandemic. The governments of these countries are taking steps to mitigate its effects, which is reflected in programs aimed at mitigating the economic losses caused by COVID-19 and the economic and social development of the countries of the South Caucasus countries. Despite the steps taken in this regard, the economic situation of these countries remains difficult, largely dependent on endogenous and exogenous factors that are emerging in the world economy as a whole, on the competent management of local opportunities and resources. The approaches and strategies implemented by the countries are heterogeneous. Georgia lags behind Armenia and Azerbaijan in managing the pandemic crisis, which is reflected in the living standards of the country's population, massive unemployment, local currencies, a decrease in investment activity and the growth of external debt. State programs can be assessed in different ways, and their criticism from the expert community is undoubtedly acceptable, but the active work of state institutions remains the decisive factor in solving emerging problems.